

3,0×1,4 см. Ті, що виявлені в кістяку похованого, відрізняються від описаних вище (рис. 2, 2—10). Характер зброї та оздоблення наконечника піхов меча в звіриному стилі свідчать, що це поховання належить до V ст. до н. е.

А. В. БОДЯНСКИЙ

Скифское погребение близ Запорожья

Резюме

На окраине Запорожья при раскопках было исследовано скифское погребение V в. до н. э. В составе инвентаря — железный меч, бронзовые наконечники стрел и литое украшение ножен меча, выполненное в зверином стиле.

В. Д. БАРАН, Р. М. ЧАЙКА

Давньоруське поселення Бовшів II на Подністров'ї

В 1962—1964 рр. Бурштинська експедиція ІСН АН УРСР провела розкопки багатощарового поселення поблизу с. Бовшів II Галицького р-ну Івано-Франківської обл.* Поселення розташоване на правому березі р. Гнила Липа, в ур. Сулива, за 2 км на північний схід від залізничної станції Бурштин—Дем'янів. Воно займає досить рівне підвищення над річковою заплавою, площа якого 2 га. Зараз поселення залите водою озера, спорудженого у зв'язку з будівництвом Бурштинської ДРЕС.

Під час розкопок, крім пам'яток XII—XIII ст., були відкриті матеріали лінійно-стрічкової кераміки, комарівської і шнурової культур та культури ноа, велика кількість споруд і матеріалів черняхівського типу, слов'янські пам'ятки VI—VII ст.

На площі розкопу 2700 м² виявлено одне житло, дві господарські споруди, чотири ями, п'ять печей і знайдено значну кількість давньоруських виробів з глини, металу, скла XII—XIII ст.

Житло напівземляного типу мало овальну видовжену форму. Його розміри 4,20×3,20 м, глибина 1,56 м від сучасної поверхні (рис. 1). Стінки, вирізані в материку, майже вертикальні, долівка нерівна. Житло було заповнене темним сажистим гумусом, зрідка траплялися прошки попелу та шматки обпаленої глиняної обмазки. На дні житла, а також в заповненні знайдено значну кількість гончарного посуду, кісток тварин та залізну стрілку.

В північно-східній частині житла розчищено споруджену на долівці піч, яка досить добре збереглася. Не завалилося навіть склепіння, лише трохи зсунулося і залягло на землі, що заповнювала піч. Черинь, заглиблений на 0,15 м нижче долівки житла, та стінки були підмазані глиною. Товщина череня 5—16 см, стінок — 3—5 см. Останні непогано збереглися, зокрема північно-східна, вирізана в материковій стінці. Її висота 0,78 м від рівня череня. Піч мала овальну форму, її внутрішні розміри 0,9×1,3 м, ширина челюстів 1 м. Напроти них, за 0,3 м на захід відкрито дві невеликі конструктивно пов'язані між собою передпечні ями.

* Експедиція працювала під керівництвом В. Д. Барана.

Яма «А» овальної форми, з нерівними стінками і дном. Її розмір $0,8 \times 0,86$ м, глибина $0,17-0,2$ м від рівня долівки. Яма «Б» розмірами $0,65 \times 0,87$ м також овальної форми і звужена донизу. Обидві вони були заповнені темною жирною землею, змішаною з прошарками попелу.

У західній частині житло з'єднувалося із спорудженою у його стінці ямою «В», яка мала овальну форму, видовжену по лінії південний схід — північний захід. Стінки злегка звужені донизу, дно рівне. Ширина ями $1,34$ м, глибина $1,56$ м від сучасної поверхні, тобто така сама, як і глибина житла.

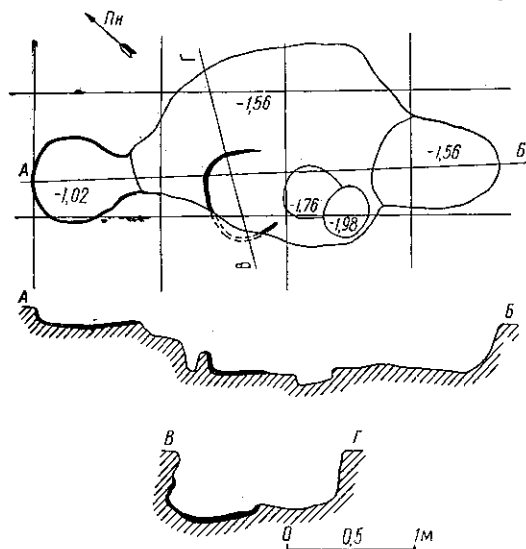

Рис. 1. План житла з поселення Бовшів II.

Челюсті виходили до житла. Очевидно, згаданий вище виступ під східною стінкою являв собою припічок. На ньому розчищено прошарок попелу і вуглинок. У заповненні під розвалом склепіння був темний гумус, на черені залягав попіл, перемішаний з вугіллям. У печі знайдено кілька уламків гончарної кераміки XII—XIII ст. (рис. 2, 1—3, 7).

Як уже вказувалось, на поселенні виявлено дві господарські споруди. Перша мала неправильну форму, дещо звужені донизу стінки і нерівну долівку. Її приблизні розміри $3,6 \times 3,05$ м, глибина $1,87$ м від сучасної поверхні. Вона була заповнена гумусом, перемішаним з попелом, що надавало йому сірого кольору.

Друга споруда, розмірами $2,4 \times 2,8$ м, чотирикутна, з вирізаними в матеріку стінками, злегка звуженими донизу, і рівною долівкою. Заповнення гумусне з прошарками сажі. В обох спорудах знайдено значну кількість кісток і гончарної кераміки, а в першій, крім того, бронзову іконку.

Серед чотирьох господарських ям були чотирикутні й овальні, глибиною від 1 до $2,2$ м, розмірами $1,6 \times 2$ м. Стінки вертикальні або звужені донизу, дно рівне. В заповненні — темна сажиста земля, перемішана з дрібними шматками обпаленої глиняної обмазки. В одній ямі знайдено чересло, нарральник і косу (рис. 3, 1, 24, 25). Крім того, при їх розчистці виявлено чимало гончарної кераміки.

На площі розкопу розчищено залишки п'яти глиняних печей. Вони, очевидно, належали до наземних жител, на що вказує наявність біля них великої кількості кераміки (в одному випадку — близько 100 фрагментів на квадрат). Проте контурів жител не простежено.

Чотири печі мають підковоподібну форму, одна — близьку до чотирикутної. Челюсті звернуті на схід. Розвал склепіння розчищено на гли-

В північно-східній частині житла розчищено виступ шириною $0,5$, довжиною $0,8$ м, який піднімався над долівкою на $0,6$ м. Приблизно на рівні виступу в східній стінці була вирізана ще одна піч. Розвал склепіння залягав на глибині $0,8$ м від сучасної поверхні, частково на черені, а частково на гумусному заповненні печі. Слідів дерев'яного каркаса на шматках глиняної обмазки склепіння не простежено. Черинь і стінки, підмазані глиною і обпалені до червоного кольору, збереглися досить добре, їх товщина 4 см, висота збереженої частини $0,18-0,2$ м. Піч мала підковоподібну форму, її внутрішні розміри $1,3 \times 1,57$ м.

бині 0,17—0,26 м від сучасної поверхні. Середні розміри печей 0,85 × 1,20 м. Стінки збереглися на висоту 0,08—0,55 м від рівня череня. Товщина стінок і череня 5—18 м. В одній з печей наявні чіткі відбитки дерева на рештках сильно обпаленої глиняної обмазки від склепіння. Це свідчить про те, що останнє було виліплене з вальків

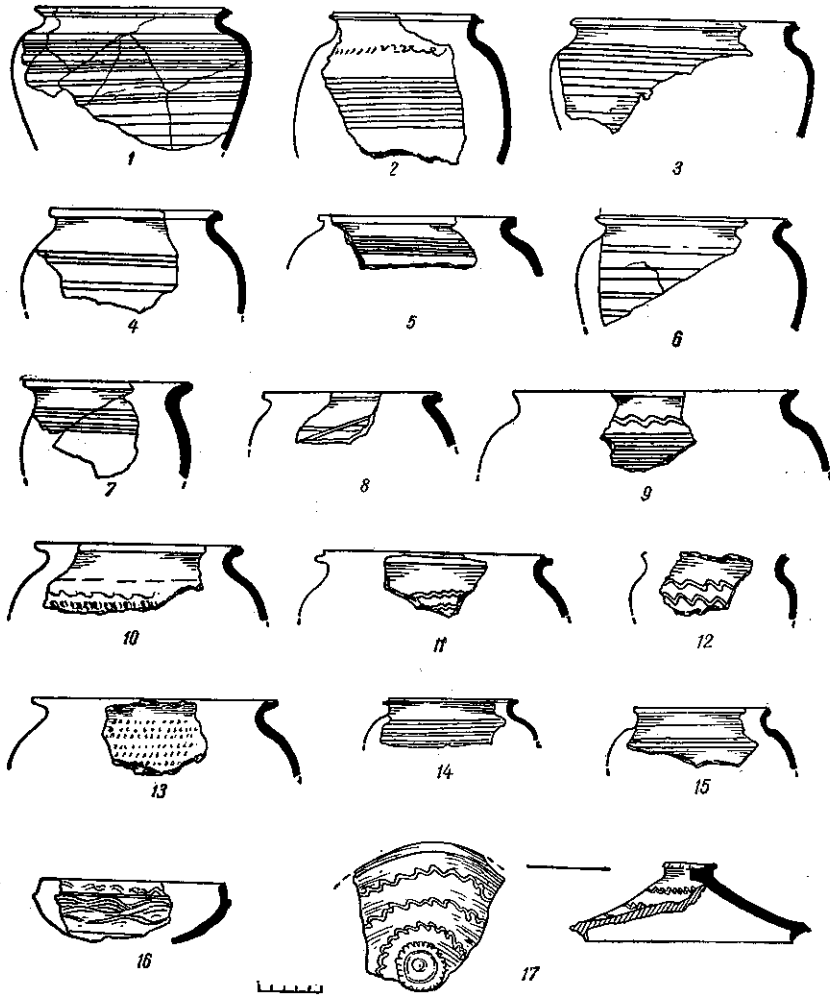

Рис. 2. Гончарна кераміка з поселення Бовшів II (1—17).

на дерев'яному каркасі. В інших не простежено таких слідів. На черені були залишки попелу товщиною 2 см. При розчистці печей знайдено значну кількість гончарної кераміки.

Кераміка, виявлена в житлах, печах, а також у культурному шарі поза межами споруд, представлена переважно уламками тонкостінних гончарних горщиків, в тісті яких є домішки дрібного піску (рис. 2, 1—15). Обпал міцний, поверхня гладка, вирівняна. Колір брунатний, світлого й темного відтінків. Горщики мають розвинуті, відігнуті назовні вінця, з косо зрізаним або закругленим краєм та закрайкою з внутрішньої сторони, високі чітко окреслені плічка, злегка опуклі бочки, які донизу сходять на конус. Дно рівне. Поверхня плічок прикрашена заглибленими і хвилястими лініями, інколи защипами (рис. 2, 7, 13). На окремих посудинах є розписаний орнамент у вигляді вузьких горизонтальних ліній, нанесених фарбою темно-бурого кольору. Посуд з

розписним орнаментом знайдено на Райковецькому городищі, в Пліснеську, Колодяжині¹.

В окремих випадках на денцях є рештки клейм різного рисунка, що свідчить про виготовлення їх різними гончарями.

З інших типів посуду слід вказати на частину миски, виявлену за межами споруд. Колір її темний, випал міцний. Вінця прями, з рівно

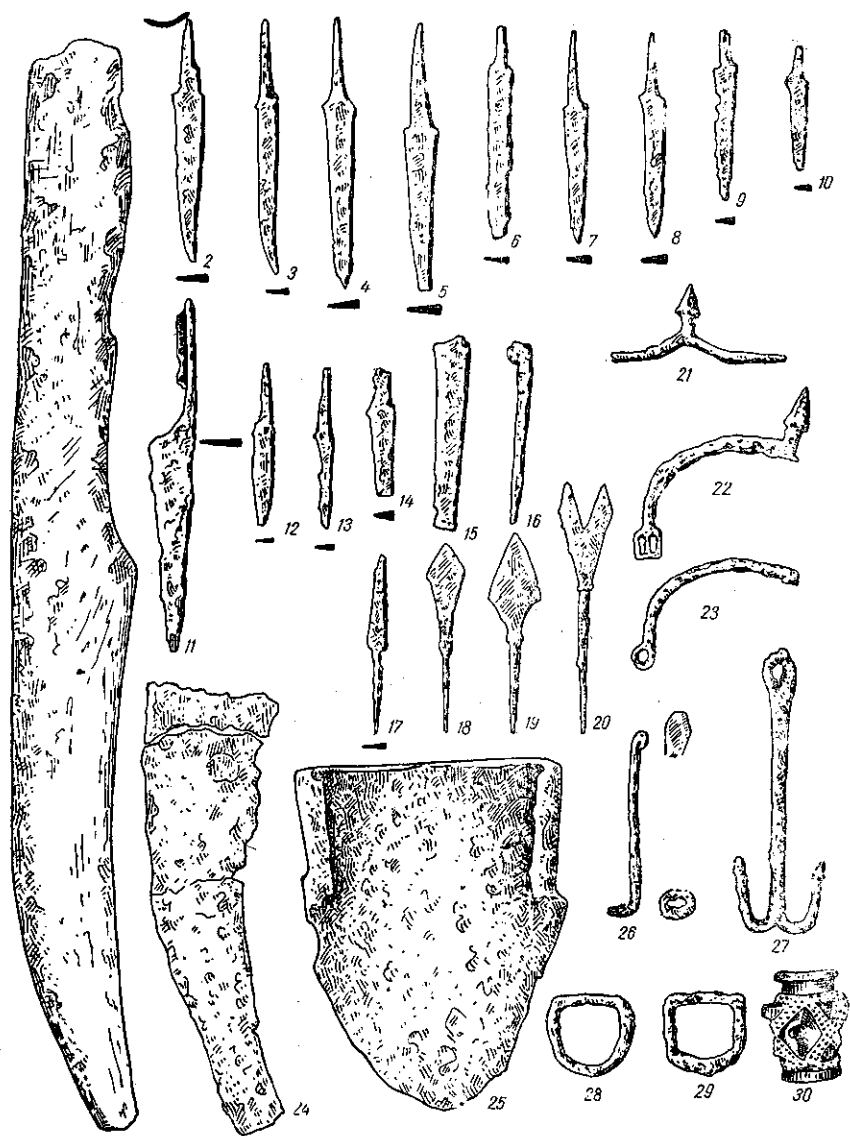

Рис. 3. Знахідки металевих виробів з поселення Бовшів II (1—30).

сформованим краєм, плічка високі (рис. 2, 16). Вінця від них віддалені виступом. На плічках миска орнаментована хвилястими лініями. Їх сліди спостерігаються і на вінцях, а також на стінках з внутрішньої сторони.

Крім того, знайдено фрагмент глиняної покритки, яка має напівсферичну форму (рис. 2, 17). Поверхня її прикрашена трьома хвиляс-

¹ В. К. Гончаров. Райковецкое городище. К., 1950, стор. 118; І. Старчук. Розкопки на городищі Пліснесько.— АП, т. I. К., 1949, стор. 81—82; Р. О. Юра. Древній Колодяжин.— АП, т. XII. К., 1962, стор. III.

тими лініями. Відомі аналогічні покривки з Пліснеського городища². З інших глиняних виробів слід вказати два пряслиця. Одне виготовлене з уламка кераміки і має плоску форму, друге — з глини. Діаметр їх 4—5 см.

Виявлено також значну кількість залізних виробів господарського і побутового призначення, зброю.

Землеробські знаряддя праці представлені наральником і плужним ножем (череслом). Вони були виявлені на дні господарської ями.

Наральник являє собою клиноподібне симетричне знаряддя з розширеною вверх лопатою і втулкою з загнутими бортами (рис. 3, 25). Його довжина 17,5, ширина лопати 15 см.

Чересло має вигляд масивного ножа з гострим вістрям, дещо дугоподібної форми та плоским в розрізі черешком, дещо вужчим, ніж вістря (рис. 3, 1), найбільша ширина вістря у верхній частині 5,5 см. Ширина черешка 3,7—3,8, довжина збереженої частини чересла 52,5 см (кінець обламаний).

Разом з цими знахідками в ямі була коса (рис. 3, 24) дещо дугастой форми з гострим носом і зігнутою донизу п'ятою. Довжина коси по прямій лінії 27,5, ширина 5,5 см. За формою і розміром ці вироби подібні до сільськогосподарських знарядь, які були знайдені у стародавньому Києві, Пліснеському городищі, Воїні та інших давньоруських містах³.

Найчисленнішу групу залізних виробів на поселенні становлять ножі розмірами від 8 до 14 см (рис. 3, 2—16). Вони мають пряму або злегка дугасту спинку, відділену від черешка, як і лезо, уступом.

Виявлено також два ключі від дверних замків (рис. 3, 26, 27). На одному кінці ключа є «борідка», розташована під прямим кутом до корпусу, на другому — кільце для підвішування. Другий ключ масивний, виготовлений у формі якоря. Довжина його 14,5 см. Такі ключі на території Подністров'я відомі уже з перших століть нашої ери. Вони знайдені, зокрема, в с. Черепин⁴.

До побутових речей належать дві пряжки (рис. 3, 28, 29). Одна з них напівкругла, розміром 4,5×4 см, друга більш квадратна.

З речей воїнського спорядження слід зазначити наконечники стріл, шпори, бронзову булаву. Два наконечники стріл мають ромбоподібне лезо, третій — вильчате з двома вістрями (рис. 3, 17—20). В усіх трьох наконечниках на черешках є упори для древка. Аналогічні наконечники були знайдені на Княжій Горі⁵. Шпори мають вигнуту дужку, в центрі якої — чотиригранний пірамідальний шип (рис. 3, 21—23). У двох випадках кінці шпор розклепані. На них є округлий або чотирикутний отвір для ремінців.

У культурному шарі виявлено частину бронзової булави (рис. 3, 30) кулястої форми з виступом у вигляді шипів. Вона прикрашена орнаментом, що імітує зернь та карбування. Висота її 5,5, ширина — 6, діаметр отворів — 2,6 см. Аналогії цій булаві відомі у Києві, на Райковецькому та Колодяжинському городищах⁶.

Серед виробів художнього ремесла на поселенні виявлено скляні браслети і бронзову іконку «Благовіщення». Браслети двох видів гладкі

² М. П. Кучера. Древній Пліснеск.— АП, т. XII, 1962, стор. 49, рис. 20, 14.

³ М. К. Каргер. Археологическое исследование древнего Киева. К., 1950, стор. 127; М. П. Кучера. Древній Пліснеск..., стор. 27, рис. 9; В. И. Довженок, В. К. Гончаров, Р. О. Юра. Древньоруське місто Воїнь. К., 1966, табл. 2.

⁴ В. Д. Баран. Поселення перших століть нашої ери біля с. Черепин. К., 1961, стор. 65, табл. XVII, 23, 30.

⁵ Н. І. Шендрик. Наконечники стріл з Княжій Горі.— Праці Київського державного історичного музею, вип. 1. К., стор. 158—174.

⁶ М. К. Каргер. Вказ. праця, стор. 33, рис. 23; В. К. Гончаров. Вказ. праця, стор. 95, табл. XI, рис. 7—8; Р. О. Юра. Вказ. праця, стор. 107, рис. 35.

й кручені, блакитного, чорного і синього кольорів. Один з фрагментів покритий жовтою смужкою. Є браслет, що зберігся повністю. Діаметр його 6 см. За формою, розмірами і кольором вони подібні до браслетів з Києва, Роденя та інших давньоруських міст⁷.

З'явилися вони в XI ст., але більше поширені в XII—XIII ст. Кістяні вироби представлені лише одною пластинкою.

На підставі виявленого матеріалу давньоруське поселення Бовшів II можна датувати XII—XIII ст.

В. Д. БАРАН, Р. М. ЧАЙКА

Древнерусское поселение Бовшев II на Поднестровье

Резюме

В 1962—1964 гг. Бурштинская экспедиция ИОН АН УССР провела раскопки многослойного поселения близ с. Бовшев II на Поднестровье.

В верхнем слое открыты жилища и хозяйственные постройки древнерусского времени.

Материалы с поселения, представленные керамикой, изделиями из металла и кости, позволяют датировать его XII—XIII ст.

⁷ М. К. Каргер. Древний Киев, т. I. М.—Л., 1958, табл. XIX; Г. Г. Мезенцев а. Древньоруське місто Родень. К., 1968, табл. XXVII.